
DOMINIK ABLAMOWICZ¹

**ŚWIATOWY DZIEŃ SYBIRAKA 2021
W KATOWICACH POŁĄCZONO Z ODSŁONIĘCIEM
TABLICY POŚWIĘCONEJ PAMIĘCI
SĘDZIEGO JÓZEFA ZEMŁY (1887-1941)**

W poniedziałek 20 września b.r. odbyły się w Katowicach tradycyjne obchody Światowego Dnia Sybiraka, posiadającego od 2013 r. status święta państwowego. Głównymi inicjatorami uroczystości byli członkowie Związku Sybiraków Oddziału w Katowicach, a także oddział katowicki Instytutu Pamięci Narodowej, zaś w kręgu organizatorów znaleźli się Marszałek Województwa Śląskiego Jakub Chelstowski oraz – co bliżej będzie wyjaśnione niżej – Prezes Sądu Okręgowego w Katowicach Agata Stankiewicz-Rataj.

Tegoroczne uroczystości różniły się od tych w latach w minionych. W programie znalazły się dwa główne punkty związane ze wspólną pamięcią i chęcią uczczenia rodaków, których los i różne sploty okoliczności rzuciły na „nieludzką ziemię”. Pierwsza część obchodów odbyła się przy budynku Sądu Okręgowego w Katowicach przy ul. Francuskiej 38 i łączyła z odsłonięciem tablicy poświęconej sędziemu dr. Józefowi Zemle (1887-1941), natomiast druga miała miejsce przy pomniku *Sybiracy-Sybirakom*, znajdującym się na cmentarzu parafii ewangelicko-augsburskiej przy ul. Francuskiej 47.

Józef Zemła urodził się w Polance Wielkiej koło Oświęcimia. Podczas studiów prawniczych na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, zakończonych niemal w przeddzień wybuchu I wojny światowej, działał w krakowskim oddziale Związku Strzeleckiego, był też jednym z instruktorów kadr tworzących się Legionów Polskich.

Jak sam pisał po latach²:

Przed rozpoczęciem wojny światowej złożyłem dwa teoretyczne prawnicze egzamina i rygorozę sądowe. Powołanie mnie do szeregów armji z dn. 1 sierpnia 1914 przerwało mi przygotowanie się do egz. praktycznego. Wysłano mnie

¹ Doktor nauk humanistycznych (archeolog), Główny Specjalista w Oddziałowym Biurze Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN w Katowicach.

² J. Zemła, *Curriculum Vitae*, Polanka Wielka 1931, ss. 2, [rękopis sporządzony w Polance Wielkiej 31 grudnia 1931 r.], (w:) Archiwum Sądu Apelacyjnego w Katowicach, Akta Osobowe: *Dr Józef Zemła, Sędzia Sądu Apelac.*, znak akt PS 31/30; 58/Ż. Uwaga: w cytowanym fragmencie niemal w całości zachowano oryginalną pisownię i interpunkcję właściwymi zasadom sprzed II wojny światowej.

na front rosyjski, gdzie w składzie armji Dankla³ brałem udział we wszystkich bitwach aż do początków grudnia tegoż roku, kiedy w szturmie [bitwie – DA] pod Krakowem dostałem się do niewoli rosyjskiej w randze „leutnanta”. Wywieziono mnie na Syberję, gdzie przebywałem w rozmaitych miejscowościach Zachodniej, Środkowej i Południowej części tego kraju aż do jesieni 1918 r., w którym to czasie wstąpiłem jako ochotnik do tworzącej się wówczas na Syberji armji polskiej. Po przejściu kursu krótkiego przydzielono mnie do sztabu dowództwa Wojsk w charakterze referenta [...], następnie na skutek wniesionej prośby Polskiego Komitetu Narodowego odkomenderowano mnie do redakcji gazety „Głos Polski” w char. współpracownika i administratora. Przed wymarszem wojsk polskich z Nowonikołajewska na Daleki Wschód rozkazem Dtwa. Dywizji przydzielono mnie do Oddziału Zaopatrzeń, gdzie byłem skarbnikiem i przewodniczącym Komisji Odbiorczych [...]. Brałem następnie udział w Kampanii Dyw. Syb. Strzelców Polskich od Nowonikołajewska aż pod Irkuck i razem z innymi oficerami wskutek ogłoszonej przez Dowództ. kapitulacji Dywizji dostałem się do niewoli bolszewickiej. Wozono mnie po obozach przymusowych robót i więzieniach Krasnojarska, Omska i Tuły. Dwukrotnie prowadzono mnie przed sąd Czerezwyczejki i wreszcie z wniosą b.r. udało mi się wybrnąć z Rosji.

Weryfikacja danych z życiorysu pozwoliła ustalić, iż do niewoli rosyjskiej J. Zemła dostał się w grudniu 1914 r. w bitwie pod Pilicą niedaleko Zawiercia w obecnym województwie śląskim (w tej samej bitwie pod Pilicą zginął jego młodszy brat Ignacy). Ciekawostkowo dodajmy, iż do rosyjskiej niewoli trafiło aż około 2,2-2,3 mln jeńców z armii Trójprzymierza (Austrii, Niemiec i Włoch)⁴, w tym wielu Polaków. Na Syberii Józef przebywał m.in. w Kurganie nad Tobołem (dopływem Irtyszu), Nowonikołajewsku (ob. Nowosybirsk)⁵ nad rzeką Ob, też w Omsku nad rzeką o tej samej nazwie przy ujściu do Irtyszu. Podczas 6. lat spędzonych na obczyźnie J. Zemła działał w Polskim Komitecie Narodowym w Nowonikołajewsku, pracował jako dziennikarz w tamtejszym „Głosie Polskim”, dosłużył się rangi porucznika podczas syberyjskiej kampanii 5. Dywizji Strzelców Polskich⁶. Po powrocie do odradzającej się Polski był sędzią sądów różnych instancji w Cieszynie, Katowicach, Królewskiej Hucie (ob. Chorzów) i Mikołowie na Górnym Śląsku. W marcu 1933 r. postanowieniem Prezydenta RP został mianowany wiceprezesem Sądu Okręgowego w Katowicach. Awansom z pewnością sprzyjało to, iż w grudniu 1923 r. został on doktorem prawa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

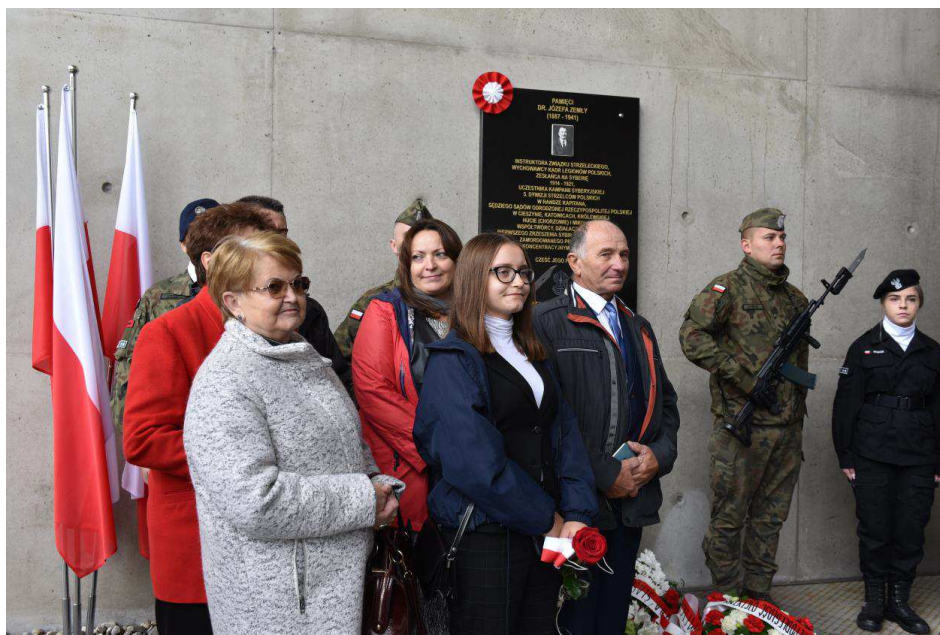
³ Victor Dankl von Kraśnik (1854-1951) – generał pułkownik CK Armii, z chwilą wybuchu I wojny światowej mianowany dowódcą 1 Armii austriackiej operującej na froncie wschodnim.

⁴ Interesujące, że jeńcy niemieccy, austriaccy i węgierscy uważani byli w przeciwieństwie do słowiańskich i rumuńskich za bardziej niebezpiecznych. Dlatego tych pierwszych kierowano do dużych obozów w głębi Rosji, a drugich do obozów w części europejskiej lub zachodniej Syberii; por. A. Miodowski, *Jeńcy austro-węgierscy w niewoli rosyjskiej w okresie przedrewolucyjnym (sierpień 1914 – luty 1917)*, „Białostockie Teki Historyczne” t. 14, 2016, s. 111-130.

⁵ Nieoficjalna stolica Syberii.

⁶ Jako żołnierz w stanie spoczynku został awansowany na kapitana.

Będąc związanym życiowo z Katowicami J. Zemła już w 1926 r. utworzył tu – wspólnie z Jerzym Sawickim, wcześniej naczelnikiem harcerstwa w Jekaterynburgu na środkowym Uralu – górnośląskie stowarzyszenie polskich Sybiraków, nazwane Zrzeszeniem Sybiraków (jego siedziba mieściła się przy ówczesnej ul. Pocztowej 16). Organizował też w tym samym roku pierwszy zjazd Sybiraków z terenu województwa śląskiego, następnie drugi (1927). Kiedy w 1928 r. powstał ogólnopolski Związek Sybiraków J. Zemła został członkiem zarządu Oddziału Katowickiego. Wielokrotnie uczestniczył przy tym w walnych zjazdach Związku, m.in. w Wilnie, we Lwowie, Brześciu n. Bugiem i w Warszawie (1935-1938).

Katowice – Sąd Okręgowy. Dzień Sybiraka 2021'.
Pamiątkowe zdjęcie rodziny J. Zemły – uczestników uroczystości 20 września 2021 r.
przy odsłoniętej tablicy. Fot. Monika Kobyłańska

O swych syberyjskich wspomnieniach pisał w książkach i licznych artykułach⁷, propagując wiedzę i upowszechniając pamięć o syberyjskiej martyrologii Polaków. Ale pisał nie tylko o tym. W książce pt. *W żarnach życia*⁸, swoistym białym krukem dostępnym dzisiaj tylko na aukcjach

⁷ Przykładowo: *W obozach jeńców wojennych na Syberii*, Warszawa 1934; liczne artykuły w „Sybiraku”, Kwartalniku Organu Zarządu Głównego Sybiraków, np. *Syberja nie znika z pamięci*, „Sybirak” Nr 1, 1934, s. 28-29; *Niezatarte karty pielgrzymstwa polskiego na Syberji*, „Sybirak”, Nr 3(7), 1935, s. 3-10; *Na dalszej drodze (z okazji dziesięciolecia Związku Sybiraków na Śląsku)*, „Sybirak”, Nr 1(9), 1936, s. 45-48; *Współpraca z młodzieżą*, „Sybirak”, Nr 4(12), 1936, s. 32-35; *Ku rozwadze uczestników Zjazdu*, „Sybirak”, Nr 3(15), 1938, s. 13-18; *Co nam ciągle przypomina sybirską martyrologia?*, „Sybirak”, Nr 1-2(14), 1938, s. 42-46; *Ideowe znaczenie dwudziestej rocznicy powstania wojska polskiego na Syberii*, „Sybirak”, Nr 3(15), 1938, s. 2-7.

⁸ J. Zemła, *W żarnach życia*, Warszawa 1931.

internetowych, niedostępnej w bibliotekach cyfrowych (a rzadko w której bibliotece stacjonarnie, np. w Śląskiej – „do udostępniania na miejscu”), opartej na wspomnieniach z lat początków I wojny światowej i uczestniczenia w niej, J. Zemła w istocie opisał okropieństwa wojny⁹. Kto wie, czy wspomniana książka nie powstała również w kontekście wyboru drogi życiowej, związanej z sądownictwem, poczuciem sprawiedliwości? We wspomnianej publikacji sporo jest opisów tragicznych, wojennych sytuacji, ludzkich nieszczęść, bezsensu wojny, który dotyka zwłaszcza tzw. zwykłych ludzi. W przekonaniu piszącego te słowa *W żarnach życia* J. Zemły, książka zapomniana, z powodzeniem mogłaby, a nawet powinna znaleźć się w kanonie lektur szkolnych.

Katowice – Cmentarz ewangelicki. Dzień Sybiraka 2021'.
Przy pomniku *Sybiracy-Sybirakom*. Przemawia ksiądz dr Marian Niemiec –
Biskup Diecezji Katowickiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP.
Obok ksiądz dr Andrzej Suchoń – proboszcz Parafii Rzymskokatolickiej
pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Katowicach. Fot. Monika Kobylańska.

Po 1 września 1939 r. J. Zemła przeniósł się z Katowic do Polanki Wielkiej. Zadenuncjowany, aresztowany przez Niemców (w ramach przypuszczalnie Intelligenzaktion Schlesien, wymierzonej w polskie elity intelektualne z zamiarem eksterminacji) został osadzony w KL Mauthausen-Gusen, w którym zginął 10 marca 1941 r. Zainteresowanych Czytelników zachęcam do sięgnięcia do bogatej literatury, poświęconej wspomnianej postaci, zasługom J. Zemły, również wydarzeniom¹⁰.

⁹ Uprzejmie dziękuję Pani Joannie Drabczyk-Syty i Rodzinie Józefa Zemły za przekazanie mi oryginalnego egzemplarza, do którego sięgnąłem z dużym zainteresowaniem.

¹⁰ J. Drabczyk-Syty 2004, *Józef Zemła (część 1). Znani i nieznani*, „Polanin”. Kwartalnik Gminy Polanka Wielka nr 4 (28) październik-grudzień 2004, s. 4-5;

Podczas odsłonięcia tablicy J. Zemły na ścianie Sądu Okręgowego w Katowicach nieco informacji o życiu i dokonaniach wspomnianej postaci przedstawił Jan Kwaśniewicz (Naczelnik Oddziałowego Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN w Katowicach). Samego odsłonięcia tablicy dokonali: Danuta Sedlak (Prezes Związku Sybiraków Oddziału w Katowicach), sędzia Agata Stankiewicz-Rataj (Prezes Sądu Okręgowego w Katowicach), Joanna Drabczyk-Syty (reprezentująca rodzinę J. Zemły), płk Zbigniew Piątek (pełnomocnik marszałka województwa śląskiego Jakuba Chelstowskiego), a także Jan Kwaśniewicz.

Katowice – Cmentarz ewangelicki. Dzień Sybiraka 2021'.
Danuta Sedlak – Prezes katowickiego Oddziału Związku Sybiraków
wręcza pamiątkowy medal Związku Sybiraków Joannie Drabczyk-Syty.
Fot. Monika Kobyłańska.

Tablica ta jest jedną z nielicznych w regionie, związanych z sybirackimi losami Polaków, będąc przy tym przy tym pierwszą, która zawisła w budynku sądowym (a z tą przecież instytucją był zawodowo związany J. Zemła w latach II Rzeczypospolitej). Poświęcenia tablicy dokonał ks. dr Ireneusz Tatura (kapelan Związku Sybiraków). Delegacje zgromadzonych i osoby indywidualne złożyły pod tablicą symboliczne wiązanki kwiatów i zapaliły zniczy. Nie zabrakło również publicznych wystąpień niektórych uczestników, którzy podzielili się z zebranymi różnymi refleksjami związanymi z osobą J. Zemły, również naszą wspólną historią. W kręgu uczestników uroczystości i gości znaleźli się przedstawiciele

też 2005, *Józef Zemła część 2. Znani i nieznani*, „Polanin”. Kwartalnik Gminy Polanka Wielka nr 1 (29) styczeń-marzec 2005, s. 4-5; też 2008, *Nad nimi orzeł biały. W 90. Rocznice odzyskania niepodległości*, „Polanin”. Kwartalnik Gminy Polanka Wielka nr 3 (43), lipiec-wrzesień 2008, s. 9-10; też 2020, *Józef Zemła (1887-1941) – sędzia, sybirak, więzień niemieckiego obozu KL Mauthausen-Gusen*, „Zesłaniec” nr 83, s. 27-38; A. Kuczyński 2009, *Dwie rocznice (1928-1939) – (1988-2008). Dwa jubileusze Związku Sybiraków*, „Zesłaniec” nr 39, s. 1-54.

samorządu z Polanki Wielkiej – miejsca urodzin J. Zemły, również z Katowic, sybiracy, rodzina J. Zemły, Diecezji Katowickiej Kościoła Rzymsko-katolickiego i Diecezji Katowickiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP, sędziowie i pracownicy sądów z Katowic i innych miejscowości województwa śląskiego, przedstawiciele stowarzyszeń i organizacji (w tym kombatanckich), ponadto nauczyciele i uczniowie katowickich szkół, m.in. z VIII LO im. Marii Skłodowskiej-Curie, Zespołu Szkół Ekonomicznych im. Wojciecha Korfańskiego i XIV LO im. mjr H. Sucharskiego w Katowicach. Nie zabrakło szkolnych i kombatanckich pocztów sztandarowych. Pomocy udzielił również 34. Śląski Dywizjon Rakietowy Obrony Powietrznej z Bytomia, który wystawił warty honorowe, zaś związana z nim orkiestra zapewniła oprawę muzyczną. W dalszej części obchodów uczestnicy katowickiego Dnia Sybiraka przeszli na nieodległy cmentarz ewangelicki pod pomnik *Sybiracy-Sybirakom*. Rozpoczynając tę część obchodów Danuta Sedlak – Prezes katowickich sybiraków – przypominała w swym wystąpieniu o sybirackiej martyrologii Polaków. Po odczytaniu przez Jana Kwaśniewicza okazjonalnego listu od dr. Andrzeja Sznajdera (Dyrektora katowickiego oddziału IPN), skierowanego do sybiraków i uczestników, pod pomnikiem złożono kwiaty i zapalono znicze. Książd dr Marian Niemiec – Biskup Diecezji Katowickiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP, w swej krótkiej przemowie nawiązał do złożoności losów ludzkich, historii sybiraków, również potrzeby wzajemnego zrozumienia i tolerancji. Następnie modlitwę w intencji sybiraków zainicjował książd dr Andrzej Suchoń, proboszcz Parafii Rzymskokatolickiej pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Katowicach.

Uroczyste obchody stały się okazją dla uhonorowania osób zasłużonych dla Związku Sybiraków. Prezes D. Sedlak poinformowała zebranych o przyznaniu *Odznaki Honorowej Sybiraka*: Beacie Białowąs (członkowi Zarządu Województwa Śląskiego), Magdalenie Szewczuk-Szturc (Dyrektor Wydziału Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego), dr Andrzejowi Sznajderowi (Dyrektorowi katowickiego IPN), Janowi Kwaśniewiczowi (z OBUWiM IPN w Katowicach), Magdalena Niedbale-Solarz (śpiewaczce operowej) i Monice Zemle-Kamicińskiej (wolontariuszce). Medal pamiątkowy Związku Sybiraków w imieniu rodziny sędziego J. Zemły odebrała z rąk Pani Prezes Joanna Drabczyk-Syty, a także piszący te słowa.

Na zakończenie uroczystości zebrani mieli okazję wsłuchać się przez chwilę w wiersze Czesława Miłosza i Zbigniewa Herberta, jak również w wybrane fragmenty utworów na skrzypce kompozycji Georga Philippa Telemanna i Jana Sebastiana Bacha. Związany z tym program artystyczny przygotowała grupa uczniów z VIII LO w Katowicach pod opieką dr. Damiana Norasa.

Po zamknięciu obchodów zebrani mieli okazję spotkać się i porozmawiać przy kawie oraz herbacie w gmachu śląskiego Urzędu Marszałkowskiego. Bardzo ciekawym elementem bezpośrednich rozmów i wymiany myśli stała się możliwość obejrzenia niektórych pamiątek rodzinnych, przywiezionych do Katowic przez bliskich Józefa Zemły. W ich kręgu znalazł się m.in. unikatowy pamiętnik przedwojennego wiceprezesa Sądu Okręgowego w Katowicach, zawierający wspomnienia z czasów zsyłki na Syberię (w tym fotografie, karty pocztowe, notatki), a ponadto powstawania przedwojennych organizacji sybirackich w Polsce. Miejmy nadzieję, że owo bezcenne źródło historyczne, prawdziwy muzealny rarytas, uratowany i chroniony przez bliskich sędziego dr. Józefa Zemły, będzie kiedyś udostępniony ku wspólnej pamięci.